

Är klimat- kompensation genom trädplanterings- projekt verkligen bra för lokalbefolkningen?

THERESÉ ENGVALL

FLORA HAJDU

LINDA ENGSTRÖM

Klimatkompensation i form av trädplantering är idag en del av många företags strävan till hållbarhet. Men är trädplanteringsprojekt hållbara och för vem är de hållbara? Theresé Engvall, Flora Hajdu och Linda Engström skriver.

”För varje sökning du gör planterar vi ett träd”, ”Vi klimatkompenserar för fraktens negativa klimatpåverkan genom trädplantering i Afrika”, ”100% klimatkompenserad genom trädplantering”. Du har säkert sett liknande budskap på reklampelare, på transportbilar, olika produkter och hemsidor. Många svenska företag marknadsför sig som hållbara och poängterar alla de fördelar som trädplantering i låg- och medelinkomstländer (ofta benämnt som det globala syd) för med sig både lokalt och globalt. Uppfattningen att trädplantering alltid är något bra bygger dock på en förenklad bild av något som i själva verket är mycket komplext, vilket har lett till att vissa trädplanteringsprojekt för med sig fler negativa effekter än positiva för lokalbefolkningen på plats.

Mängden projekt som fokuserar på trädplantering eller bevarande av skog för att binda koldioxid i globala syd har ökat dramatiskt. Motiven bakom projekten varierar, men de som förespråkar projekten menar generellt att de bidrar till tre olika mål: 1) ökad biologisk mångfald; 2) inbindning av koldioxid för att sedan sälja utsläppsrätter av motsvarande mängd koldioxid; 3) minskad fattigdom genom att lokala bönder får en extra inkomst från försäljningen av utsläppsrätterna. Projekten registreras vanligtvis som klimatkompensationsprojekt, antingen via system där det finns ett krympande tak på hur mycket utsläppsrätter som får skapas, som inom FN eller EU där man vill begränsa antalet utsläppsrätter som får säljas, eller på den så kallade ”frivilliga marknaden” där det inte finns något tak på mängden nya utsläppsrätter. Inom båda systemen kan projekten sälja utsläppsrätter genom att beräkna hur mycket koldioxid som tagits upp av träden som planterats (eller bevarats). Projekten kontrolleras av oberoende organisationer, men kraven på projekten om att uppfylla vissa kriterier om exempelvis additionalitet (se nedan) och andra nyttor lokalt är betydligt lägre än inom till exempel FN-systemet.

De som köper utsläppsrätter - privatpersoner, företag och hela nationer - kan välja att

kalla det för att de *klimatkompenserar* för sina egna utsläpp, eller att de har *netto noll klimatavtryck*. Detta är dock något som har kritiserats av forskare eftersom upptag av koldioxid i den snabba kolcykeln i växter inte kan *kompensera* för koldioxidutsläpp från fossila bränslen, den så kallade långsamma kolcykeln där fossilt kol och olja lagrats in i berggrunden under miljontals år. Många menar också att ansvaret för att åtgärda klimatförändringarna bör ligga hos de höginkomstländer i globala nord (eller så kallade industriländer) som främst har orsakat dem, och inte hos småbrukare i globala syd.

Klimatkompensationsprojekt, även sådana som inte planterar träd utan till exempel delar ut vedbesparande spisar, har också kritiserats för att ofta inte uppfylla ett grundläggande kriterium för projekt som ska sälja utsläppsrätter: additionalitet. Kriteriet innebär att projektet ska bevisa att det koldioxidupptag som skett inte skulle ha gjort det utan projektet. I trädplanteringsprojekt behöver man alltså garantera att träden planterats tack vare projektet och att de inte skulle ha planterats utan det, samt att träden kommer stå kvar under en viss tid, ofta 30-50 år, vilket kan vara mycket svårt att garantera. Ännu svårare är det att mäta additionaliteten för bevarandeprojekt (som strävar efter att hindra nedhuggning av träd eller avskogning av skogsområden) där projekten alltså måste visa att ett område *skulle ha avskogats i framtiden* om det inte vore för projektets insatser. En studie som undersökte majoriteten av alla klimatprojekt under FN-systemet under perioden 2013-2020, bedömde dock att så få som 2 procent hade hög sannolikhet att vara additionella.

Det finns olika orsaker som gör att det är svårt för ett projekt att vara additionellt. Till exempel är det vanligt att vedbesparande spisar eller solceller redan produceras och sprids även utan klimatprojekten. Detta diskuteras till exempel i dokumentären ”Gröna Burgare och Kolsvarta Affärer” (Yle Arena 2022). I praktiken innebär denna brist på additionelitet att ett företag kan tjäna mycket

pengar på att sälja utsläppsrätter från ett projekt som inte bidrar till några utsläppsminskningar som inte skulle skett ändå, trots att de som köpt utsläppsrätterna hävdar att de blivit 'klimatneutrala'. I regel tenderar den största delen pengar att gå till de internationella företagen som förmedlar utsläppsrätter vidare till köparna, snarare än till lokalbefolkningen eller den lokala organisationen som implementerar projekten. Att en så liten andel projekt faktiskt leder till utsläppsminskningar belyser inte bara problematiken kring additionalitet, det beror också på att det är svårt att implementera projekt på det sätt som förespråkarna hävdar att det ska fungera.

Implementeringen av trädplanteringsprojekt är komplicerad och mycket kan gå fel. Det har visat sig att projektledarna ofta inte har den lokala kunskap som krävs, och inte heller lyssnar på lokalbefolkningens kunskap i tillräckligt hög utsträckning. Att träd inte skulle ha planterats utan ett projekt kan exempelvis bero på att lokalbefolkningen inte vill ha träd på den platsen, till exempel för att de behöver marken för bete eller odling. Det kan också vara otydligt vem som har rätt till marken där trädplantering ska ske, eller att den är gemensamt ägd och kanske används av marginaliserade grupper som inte har egen mark. Det här innebär att det lätt kan uppstå en målkonflikt gällande marken i fråga, där vissa delar av lokalbefolkningen med mer inflytande kan utnyttja situationen till att bestämma över marken på ett sätt som missgynnar sårbara grupper. I andra fall kan mark som använts av lokalbefolkningen beslagtas av staten och säljas till klimatkompensationsprojekt utan att de som använt marken tidigare kan påverka beslutet. Detta har i vissa fall lett till att människor som missgynnats hugges ned eller sätter eld på träden som planterats. Allt detta bidrar sannolikt till den låga andel projekt som faktiskt uppvisar ett rejält upptag av koldioxid.

Att många projekt marknadsförs som så kallade "triple-win"-projekt, där lokalbefolkningen och den biologiska mångfalden gyn-

nas samtidigt som projektet genererar klimatnytta, har också varit föremål för kritik av forskare som pekar på att det är väldigt svårt att uppfylla alla dessa tre mål, och att det ofta är lokalbefolkningens nytta som nedprioriteras. Ofta bygger retoriken kring behovet av ökad biologisk mångfald eller minskad avskogning på antagandet att lokalbefolkningen har avskogat olika områden och att de använder ohållbara jordbruksmetoder. Genom projektet vill man värna återbeskogning och biologisk mångfald genom att ändra eller begränsa lokalbefolkningens brukningsmetoder och veduttag. Denna uppfattning om lokalbefolkningens markanvändning är oerhört vanlig, men att lokalbefolkningen är orsaken till minskad biologisk mångfald har motbevisats i många forskningsstudier över lång tid.

Dessa studier visar att historier som hävdar att det är lokalbefolkningen som är problemet ofta bygger vidare på koloniala berättelser som utmålade lokalbefolkningen som ett hot mot naturen – berättelser som på olika platser och upprepade gånger har visat sig vara baserade på fördomar. Det är vanligt att aktörer som implementerar trädplanteringsprojekt bygger vidare på dessa etablerade fördomar. Det kan vara lockande för dem att ge en förenklad bild för att väcka köparnas vilja att bidra till att bevara vissa naturvärden, men detta hakar tag i en lång tradition av att undvika att nämna andra viktiga orsaker till avskogning (som ökande kommersiella intressen av mark eller klimatförändringar).

Vissa klimatkompensationsprojekt satsar på plantager - stora arealer planteras med en trädart (monokultur) med fokus på maximalt koldioxidupptag (och maximal ekonomisk vinst). Dessa projekt kräver inte lika mycket resurser i form av långvarigt samarbete med lokalbefolkningen, räkning och mätning av planterade träd samt administration av betalning till varje enskild bonde för sina träd. Sådana plantager marknadsförs ofta med att de bidrar med arbetstillfällen till lokalbefolkningen som jobbar med att etablera,

gallra och vakta plantagen. Dock består dessa plantager ofta av t.ex. tall eller eukalyptus som växer fort och blir bra timmer, men som inte gynnar den biologiska mångfalden. Eftersom de träden ofta inte är inhemska har lokala växter, insekter och andra djur inte anpassat sig till träden vilket leder till artfattiga miljöer. Även det faktum att monokulturerna består av jämgamla träd och att marken ogräsrensas hårt för att minska konkurrens om näring och risk för brand, bidrar till att underminera biodiversiteten. Det kan vara svårt att hitta 'ledig' mark för att anlägga plantager – istället krävs det ofta att lokalbefolkningen tvångsförflyttas helt eller får delar av sin jordbruks- eller betesmark beslagtagna. Ibland är det sagt att befolkningen får gå och ta ved från nedfallna grenar i sådana plantager eller kan låta djuren beta under träden, men när plantager ofta bevakas av tungt beväpnade vakter kan detta vara farligt. Antalet arbetstillfällen som plantager skapar är dessutom ofta få och gynnar därför bara en liten del av befolkningen. Dessutom är sådana arbeten dåligt betalda, ges ofta till människor som flyttar in från andra platser och kompenseras därför sällan de människor lokalt som förlorat mark.

Att bara en liten del av befolkningen gynnas av trädplanteringsprojekt är tyvärr inte ovanligt. Ibland beror det på att projektet samarbetar med en lokal elit som har en egen agenda och vars egen livssituation påverkas positivt av projektet. Projekt har sällan resurser eller kunskap för att inkludera marginaliserade grupper, såsom änkor eller frånskilda kvinnor, personer med lite eller ingen mark, personer med funktionsvariationer eller olika minoriteter, vilket kan innebära att de inte nås av de positiva effekterna eller att de till och med drabbas negativt. I andra fall kan vissa bönder som verkligen behöver pengar plantera träd på mark som annars skulle ha använts till att odla mat, vilket kan ha negativ inverkan på hushållens matförsörjning och skapa konflikter mellan familjemedlemmar (t.ex. mellan kvinnor och män) som vill prioritera olika mellan odling av mat och pengar till

annat. Projekt kan också påverka människor utan mark negativt eftersom de är beroende av att hyra mark för att kunna odla sin mat. Om de som äger mycket mark bestämmer sig för att plantera träd på mark som de tidigare har hyrt ut så krymper försörjningsmöjligheterna för dem utan mark.

I projekt där man fokuserar på att plantera träd på bönders mark eller att bevara skogar i nära anslutning till byar, har det dessutom visat sig att en ökad biodiversitet även innebär nackdelar för lokalbefolkningen. Det kan till exempel innebära en ökning av skadesekter som kommer med träden eller fåglar och apor som äter av böndernas grödor. Bevarandet av biologisk mångfald är naturligtvis viktigt av flera anledningar, men det är också viktigt att fundera över var detta bevarande sker och hur det påverkar människorna som lever i, eller i anslutning till, dessa områden. I Sverige har det uppskattats att i genomsnitt 23% av våra städers ytor upptas av gräsmattor, som inte bidrar till biologisk mångfald. Det finns alltså gott om möjligheter i Sverige att plantera träd, buskar och perenner på gräsmattor för att både gynna biologisk mångfald och koldioxidupptag, utan att riskera att förstöra försörjningsmöjligheter för småbönder i globala syd.

Det finns dock också projekt som har haft positiva effekter för lokalbefolkningen och kommit nära ett triple-win-scenario. Ett fokus på plantering av lokala trädarter utspridda tillsammans med grödor på odlingsmarken, så kallat "agroforestry", har ibland kunnat ge ökade skördar, frukt och nötter från träden, minskad erosion och bättre fuktbalans i marken. I de fall där dessa projekt har varit lyckade både för biodiversiteten och för lokalbefolkningen, har det krävts ett långsiktigt engagemang från projektimplementeraren. Forskning visar att för att ett projekt ska vara värdefullt för lokalbefolkningen, krävs det att de har en god kommunikation med projektets lokala personal och t.ex. kan nå dem för att ställa frågor på ett enkelt sätt. Eftersom denna viktiga kontakt mellan projektimplementerare och lo-

kalbefolkning är resurskrävande blir dessa projekt dyrare, och eftersom projekt som tar tillvara lokal kunskap och bygger långsiktiga relationer har bättre chans att lyckas är det väldigt svårt att snabbt skala upp dessa projekt och samtidigt bibehålla god kvalitet. Detta bidrar till att de riktigt bra projekten tyvärr tycks vara i minoritet.

Vi som skriver denna text har själva besökt flera olika klimatkompensationsprojekt i östra Afrika. Under ett besök vid ett trädplanteringsprojekt i Uganda berättar vi för en grupp bönder att några av oss kommer från Sverige och att en del människor och företag i Sverige betalar för koldioxiden som deras träd tar upp som ett sätt att försöka kompensera för sina utsläpp. En man ställer sig upp: ”*Jag vill veta mer om Sverige*” säger han. ”*Härni väldigt ont om träd där? Varför skulle ni annars vilja köpa träd här hos oss?*”.

Frågan mannen ställer sätter fokus på en ojämlig relation mellan globala nord och syd, där vi i globala nord är de som släppt ut för mycket koldioxid historiskt och rimligtvis borde börja med att vidta åtgärder i våra egna länder för att drastiskt minska våra utsläpp. När det gäller skogens klimatnytta i Sverige är dock debatten intensiv. Olika grupper förespråkar sina intressen som de bästa lösningarna och det finns tydliga målkonflikter mellan nyttor såsom arbetstillfällen, lönsamhet, koldioxidinlagring och biologisk mångfald i skogarna. Samtidigt som dessa frågor debatteras i Sverige diskuterar vi inte liknande målkonflikter i särskilt stor utsträckning när det gäller projekt där svenska aktörer investerar i trädplantering i till exempel Afrika, vilket är problematiskt.

Viljan att göra hållbara val här i Sverige, som till exempel att klimatkompensera för en flygbiljett, kan ha stor inverkan på livssituationen för småbrukare i globala syd. Den ökade handeln med utsläppsrätter oror många forskare, som menar att det kan leda till att mer effektiva och mer rättvisa klimatlösningar undermineras. Dessa typer av ”triple-win”-projekt gör det enklare för oss att fortsätta med ”business as usual” efter-

som vi får intrycket av att vi bara kan betala en viss summa och sen gör någon annan våra utsläppsminskningar åt oss. Dock är ju själva grundidén med kompensation felaktig, givet kolcykeln som beskrevs tidigare. Additionen är ett nyckelproblem och i vissa fall har det dessutom visat sig att klimatkompensationsprojekt har lett till ökade utsläpp. Något som vi däremot vet fungerar och som är en förutsättning för att bromsa den globala uppvärmningen, är att sänka våra egna utsläpp (och samtidigt öka upptaget) genom konkreta åtgärder på hemmaplan.

FORSKNINGSBAKGRUND

Denna text baseras på två olika projekt vid SLU: ”Vi planterar träd i Afrika”: Svenska diskurser och lokala effekter av klimatkompenserande trädplanteringsprojekt i afrikanska lokalsamhällen” (Formas Dnr 2019-01995), som utforskar hur svenska konsumenterna och aktörerna uppfattar trädplantering motiverad av koldioxidkompensation i afrikanska länder, och hur visionerna om lokala sociala effekter relaterar till verkligheten i värdländerna, samt ”Mot mer hållbar konsumtion av utsläppsrätter” (Formas Dnr 2019-00208) som syftade till att utveckla en praktiskt användbar guide för bedömning av sociala aspekter kring trädplanteringsprojekt i låginkomstländer. Ett tidigare projekt som studerade en plantage i Uganda som Sverige köpte utsläppsrätter från (Vetenskapsrådet Dnr SWE-2012-083) har också bidragit med insikter.

Texten är även baserad på bokkapitlet ”Vi planterar träd i Afrika – om målkonflikter i klimatkompenseringsprojekt”, i boken *Hållbarhetens mångfacetterade dimensioner*. Boken utkommer under 2024 på Verbal Förlag.

VIDARE LÄSNING

Debattartikel och slutreplik i DN debatt om klimatkompensation:
Skelton, A; Ringsmuth, A; Greiser, C; McLaren, D; Huss, E; Hajdu, F et al. (23 researchers), 5th Dec 2020 Vilseledande och falska myter om klimatkompensation. Opinion piece in Swedish Newspaper: Dagens nyheter (DN debatt), www.dn.se/debatt/vilseledande-och-falska-myter-om-klimatkompensation/

Även slutreplik: Vi kan inte kompensera bort fossila utsläpp <https://www.dn.se/debatt/vi-kan-inte-kompensera-bort-fossila-utslapp>

P3 dystopia (2023) Klimatkompensation - universallösning eller greenwashing? [Podcast] Sveriges Radio, P3 1 december 2023. <https://sverigesradio.se/avsnitt/klimatkompensation-universallösning-eller-greenwashing>

Gröna Burgare och Kolsvarta Affärer (2022) [TV-program] Svenska Yle, 16 maj 2022. <https://arenan.yle.fi/1-61897724> (12/3-24)

WEBBSIDOR

www.slu.se/carbonguide
<https://carboncredits.com/what-is-the-voluntary-carbon-market/>

<https://unfccc.int/climate-action/united-nations-carbon-offset-platform>

Vetenskapliga referenser för påståendena som görs i denna artikel finns listade på www.slu.se/carbonguide under fliken "scientific references".

PROJEKTHEMSIDOR

"Vi planterar träd i Afrika": Svenska diskurser och lokala effekter av klimatkompenserande trädplanteringsprojekt i afrikanska samhällen - <https://www.slu.se/institutioner/stad-land/forskning/Landsbygdsutveckling/pagaende-projekt/trad-i-afrika/>
Mot mer hållbar konsumtion av utsläppsätter - <https://www.slu.se/institutioner/stad-land/forskning/Landsbygdsutveckling/avslutade-projekt/mot-mer-hallbar-konsumtion-av-utslappsatter/>

Svenska klimatinitiativ i Uganda: Går det att minska koldioxidutsläpp och gynna lokal hållbar utveckling samtidigt? - <https://www.slu.se/institutioner/stad-land/forskning/Landsbygdsutveckling/avslutade-projekt/klimatinitiativ/>

Theresé Engvall är forskningsassistent, **Flora Hajdu** är professor och **Linda Engström** är forskare. Alla tre arbetar på avdelningen för landsbygdsutveckling vid Sveriges Lantbruksuniversitet.